

УДК: 159.9

© Фоменко К.І., Кузнєцова М.М., 2016 р.

orcid.org/0000-0002-5951-2196

orcid.org/0000-0003-2410-6427

dx.doi.org/10.5281/zenodo.44914

К.І. Фоменко, М.М. Кузнєцова,
Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ГУБРИСТИЧНА МОТИВАЦІЯ ОПТИМІСТІВ ТА ПЕСИМІСТІВ

У статті подано аналіз понять атрибутивний стиль та губристична мотивація особистості, представлено їх зв'язок. Описано наукові підходи до вивчення атрибутивного стилю особистості, охарактеризовано його параметри. Доведено, що прагнення до переваги у більшій мірі має позитивні зв'язки з параметрами оптимістичного атрибутивного стилю – стабільністю, глобальністю та контролю успіху. Показано, що прагнення до досконалості у більшій мірі пов'язане з контролем невдачі.

Ключові слова: губристична мотивація, атрибутивний стиль, прагнення до досконалості, прагнення до переваги, оптимізм.

К.И. Фоменко, М.М. Кузнєцова

ГУБРИСТИЧЕСКАЯ МОТИВАЦИЯ ОПТИМИСТОВ И ПЕССИМИСТОВ

В статье представлены анализ понятий атрибутивного стиля и губристической мотивации личности, и их связь. Описаны научные подходы к изучению атрибутивного стиля личности, охарактеризованы его параметры. Доказано, что стремление к превосходству в большей степени имеет положительные связи с параметрами оптимистичного атрибутивного стиля – стабильностью, глобальностью и контролем успеха. Показано, что стремление к совершенству в большей степени связано с контролем неудачи.

Ключевые слова: губристическая мотивация, атрибутивный стиль, стремление к совершенству, стремление к превосходству, оптимизм.

K.I. Fomenko, M.M. Kuznetsova

HUBRISTIC MOTIVATION OF THE OPTIMISTS AND PESSIMISTS

The article presents an analysis of the concepts of attributional style and hubristic motivation, presented their relationship. There were described the scientific approaches to the study of attributive style, characterized by its parameters. It is proved that the pursuit of excellence is largely due to the positive parameters of optimistic attributional style - stability, globality and control of success. It is shown that the pursuit of perfection is largely due to the control of failures.

Keywords: hubristic motivation, attributional style, the pursuit of excellence, the pursuit of excellence, optimism.

Актуальність дослідження. У сучасній психології проблема оптимізму є надзвичайно актуальною так само, як і наукові дискусії з приводу того, чи дійсно ця властивість особистості є такою важливою для щастя, благополуччя та успіху людини. Визначення атрибутивного стилю як однієї з детермінант становлення та функціонування мотиваційної сфери особистості потребує дослідження особливостей мотивації оптимістів та песимістів, однак проблема дослідження зв'язку оптимізму з губристичною мотивацією залишається практично не вивченою.

Міра наукової розробки проблеми оцінюється роботами науковців, що звертали увагу на проблематику губристичної мотивації та прагнення до самоствердження, а саме А. Адлера, Ю. Козелецького, С.М. Петрова, І. Пуфоль-Струзик, Р.І. Цветкової, Т.Б. Хомуленко, та ін., а також на особливості атрибутивного стилю особистості та оптимізму – Л. Абрамсона, Л. Аллой, Б. Вайнера, І.А. Джидар'ян, Дж. Келлі, О.В. Лібіна, Дж. Метальського, М. Селігмана, Д.О. Цирінг.

Мета дослідження – визначити зв'язок атрибутивних характеристик особистості та її губристичних мотивів.

Вклад матеріалу дослідження. Проблема оптимізму є центральною у позитивній психології. Узагальнюючи дані позитивної психології, предметом якої є щастя, благополуччя та чесноти людини, В.В. Левченко наводить основні переваги оптимізму на шляху особистості до успіху:

- у складних життєвих ситуаціях оптимісти страждають менше, ніж песимісти, вони рідше страждають від депресії;
- оптимісти краще адаптуються до негативних ситуацій;
- оптимізм сприяє цілеспрямованому вирішенню проблем, почуттю гумору, планам на майбутнє, позитивному тлумаченню ситуації;
- оптимісти не схильні заперечувати існування проблеми, у той час як песимісти часто намагаються дистанціюватися від неї;
- оптимісти докладають більше систематичних зусиль і не схильні здаватися;
- оптимісти ведуть більш здоровий спосіб життя, ніж песимісти;
- оптимісти демонструють більшу продуктивність праці [4].

К. Муздибаєвим доведено позитивну роль оптимізму у перебігу таких позитивних психічних станів особистості, як бадьорість, почуття щастя та задоволеність різними аспектами життя [7].

Визнаючи безумовну позитивну роль оптимізму у функціонуванні особистості, слід підкреслити, що у деяких ситуаціях та контекстах песимізм також має позитивні риси. Так, І.А. Джидар'ян було показано, що оптимісти менше звертаються до неефективних та пасивних копінгів (стратегій поведінки проти стресу). Однак автор певною мірою «реабілітує» песимізм, демонструючи його позитивну роль у невідконтрольних

негативних ситуаціях життя: ескапізм та смиренність у ситуаціях, в яких людина нічого не може змінити, є більш конструктивними, ніж активно-оптимістичні стратегії подолання стресу. Також автор показує, що більш «обережні» песимісти виявляються більш підготовленими до небезпечних ситуацій, ніж більш схильні до ризику оптимісти [1]. Позитивну роль песимізму також було описано Дж. Норемом і Н. Кантором, які ввели поняття «захисного песимізму», що психологічний механізм подолання студентами екзаменаційного стресу: відкриті висловлювання про свої негативні очікування стосовно іспиту сприяли більшій екзаменаційній успішності [15].

В історії психологічної думки проблема оптимізму бере початок з атрибутивних теорій і досі, говорячи про оптимізм, ми маємо на увазі певний атрибутивний стиль особистості. У когнітивно-біхевіоральній теорії вивченої безпорадності Мартіна Селігмана пояснює, по-перше, середовищні джерела безпорадності, тобто зовнішні причини наших невдач у діяльності та житті, по-друге, когнітивні предиктори безпорадності – атрибутивний стиль для оцінки позитивних та негативних подій життя (внутрішні причини нашої неспроможності до успіху).

Стиль пояснення (атрибуції) – це спосіб, яким людина звикла пояснювати, що відбувається: *песимістичний* (пояснення успіхів зовнішніми і конкретними, а невдач – внутрішніми і загальними характеристиками) і *оптимістичний* (пояснення невдач внутрішніми, постійними і універсальними причинами) [1]. Отже, песимістичний атрибутивний стиль передбачає пояснення невдачі внутрішніми характеристиками, які є постійними, незмінними, загальними та всеохоплюючими. Саме такими характеристиками описують успіх особи з оптимістичними атрибутивним стилем: успіх у їх житті є постійним, глобальним та контрольованим ними самими. Все навпаки відбувається під час тлумачення негативних подій – невдачі. Песимісти розглядають невдачу через характеристики її внутрішньої каузальності, глобальності та стабільності у часі, а оптимісти вважають невдачу тимчасовою, конкретною (обмеженою лише цією ситуацією, а не усіма ситуаціями свого життя) та зовнішньою причиною.

Теорія атрибутивного стилю виникла на стику поведінкового та когнітивного напрямків. На основі теоретичного аналізу, проведеного Т.В.Клібайс [3], були виділені також когнітивно-динамічний та комплексний, особистісний підходи до питання дослідження атрибутивного стилю. У когнітивно-поведінковому підході було вперше введено поняття атрибутивного стилю у психологію. На основі досліджень Б. Вайнера, Е. Джонса, К. Девіса, Дж. Келлі, Ф. Хайдера, К. Левіна та інших психологів, які працювали у каузально-атрибутивному напрямку, М. Селігманом для пояснення стану навченої безпорадності практично були з'єднані деякі

положення поведінкового та когнітивного напрямків. С. Петерсоном і М. Селігманом було віднесено атрибутивний стиль до індивідуальних відмінностей в адаптивності. У межах когнітивно-поведінкового підходу (Б. Вайнер, К. Олред, І.С. Батковські, Д.М. Вілоус, Х. Хекхаузен, Т.О. Гордєєва, М. Ш. Магомед-Емінов) атрибутивний стиль розглядався у зв'язки з моделями мотивації успіху. В. О. Янчук, Д. Бар-Таль застосували теорію М. Селігмана, модель атрибуції Б. Вайнера для пояснення впливу батьківських і вчительських атрибуцій на атрибутивний стиль учня [14; 16].

Когнітивно-динамічний підхід представлений дослідженнями, що об'єднують здобутки психодинамічного та когнітивного напрямків психотерапії. П. Квон показує взаємодію атрибутивних стилів і механізмів психологічного захисту [16]. У межах цього підходу атрибутивний стиль вивчається як складова адаптивності та розглядається у взаємодії з окремими особистісними параметрами, а не в складі цілісної особистості.

Комплексний підхід до розуміння атрибутивного стилю представлений у дослідженнях О.В. Лібіна, К. Муздибаєва, Л.М. Рудіної, Д.О. Цирінга, Т.О. Гордєєвої, Є.М. Осіна. Цілісну концепцію стилю людини, як параметра індивідуальних відмінностей розробив О.В. Лібін [6]. У комплексних дослідженнях закладаються основи вивчення атрибутивного стилю дорослих як особистісного утворення, що виконує адаптивну функцію.

Різномірність досліджень, присвячених стилю атрибуції, багатогранність цього феномену, зумовили певну термінологічну невизначеність. У зарубіжній психології атрибутивний стиль розглядається, здебільшого, як характеристика персональних тенденцій роботи висновки про причини поведінки або подій і ототожнюється з поняттям стилю пояснення [3]. У вітчизняній психології більш розповсюдженим виявляється введено поняття стилю каузальної атрибуції, який розуміється як схильність до певного типу причинної інтерпретації подій, «стійка особистісна характеристика, яка створює одну з центральних структур особистості, що визначає загальний тип сприйняття подій і поведінки стосовно них» [13]. Т.В. Клібайс розуміє атрибутивний стиль як стабільні особистісні особливості перебігу атрибутивних процесів [13].

Структура атрибутивного стилю, за результатами досліджень М. Селігмана, представлена наступними параметрами: локус контролю або персоналізація: події оцінюються як ті, що мають внутрішні чи зовнішні джерела; генералізація (глобальність) причин події, тобто широта: події розглядаються як універсальні чи конкретні; стабільність або постійність: позитивні / негативні події, що відбуваються, описуються як стабільні чи змінні. Локус контролю, тобто атрибуція події внутрішнім або

зовнішнім причинам, може бути інтернальним (пошук причини події в собі, у власних якостях, діях) або екстернальним (причинність події вбачається у зовнішніх обставинах: інших людях, долі, соціально-економічній ситуації). Локус контролю передбачає вибір причини події між диспозиціями «Я – вони». Генералізація (глобальність) – міра поширеності причини на інші ситуації, тобто часте використання лексем «все, всі, ніхто, ніщо, нічого» у висловлюваннях та переконаннях. Стабільність – це вимір тривалості в часі причин події; у мовленні виявляється в словах «завжди, ніколи, інколи» [2]. Кожен зі згаданих структурних компонентів має дихотомічну будову: інтернальність-екстернальність, генералізація-локалізація причини, стабільність-нестабільність (ситуативність).

М. Селігман визначає два атрибутивні стилі: позитивний та негативний, перший з яких характеризується екстернальними локусом контролю для негативних ситуацій, їх причини вважаються тимчасовими (атрибутуються нестабільними причинами) та локальними (такими, що не поширюються на інші ситуації). Згідно з цими критеріями, мислення людей з позитивним атрибутивним стилем у негативних ситуаціях типово виражається у наступному вислові: «Це сталося випадково та незалежно від мене. Надалі ця ситуація не повториться». Для позитивних ситуацій, в свою чергу, застосовується інтернальний локус контролю. Таким ситуаціям атрибууються (приписуються) стабільні та глобальні причини, що відповідає висловлюванням типу: «Це сталося завдяки моїм здібностям та зусллям, так буде надалі й у всьому» [8].

Суб'єкт з негативним атрибутивним стилем мислить протилежно: для негативних ситуацій застосовує вислів: «завжди зі мною так, бо я такий безталанний», для позитивних «це сталося випадково, навіть не знаю як мені так поталанило». Такі переконання відповідають інтернальному локусу контролю для негативних ситуацій – їм атрибууються стабільні та глобальні причини, та екстернальному локусу контролю для позитивних ситуацій – їх причини вважаються тимчасовими (атрибутуються нестабільними причинами) та локальними (такими, що не поширюються на інші ситуації) [8].

Слід зауважити, що не всі невідконтрольні ситуації у житті людини призводять до песимізму та вивченої безпорадності. Результати досліджень К. Петерсона вказують на те, що внутрішні, стійкі й генералізовані причинні пояснення негативних подій, позначених як керовані, та ті що можуть мати позитивні наслідки [19]. Л. Абрамсон, Дж. Металски виявили, що деякі неприємні ситуації (очікування транспорту, дощова погода тощо), часто повторюються і мало піддаються контролю, однак не призводять до навченої безпорадності внаслідок їхньої недостатньої важливості [15].

Вивчення атрибутивного стилю у контексті мотивації досягнення успіху передбачає дослідження зв'язку його параметрів з різними формами губристичної мотивації. Проблема губристичної мотивації є центральною у трансгресивній концепції Ю. Козельцького, яка розглядається автором як прагнення до самоствердження. Автор розглядає зміст даного терміну через явища стійкого прагнення особистості до підкріплення і підвищення самооцінки та власної важливості, мотивацію до ствердження та зростання особистісної самозначущості [4]. Функціонування губристичної мотивації відбувається через її дві форми – прагнення до переваги, що полягає у підкріпленні своєї самооцінки, закріпленні власного місця серед інших завдяки міжособистісному суперництву, та прагнення до досконалості, при якому індивід закріплює або посилює свою самооцінку завдяки постійному вдосконаленню своїх досягнень, підвищенню рівню досконалості, прагненню до майстерності [9]. Оптимістичне чи песимістичне ставлення до власних успіхів, атрибутивні особливості трактування успіху, в свою чергу, можуть бути взаємообумовленими із губристичними прагненнями особистості [10].

За результатами власних досліджень було встановлено позитивні зв'язки між параметрами оптимістичного атрибутивного стилю та губристичної мотивації (рис. 1).

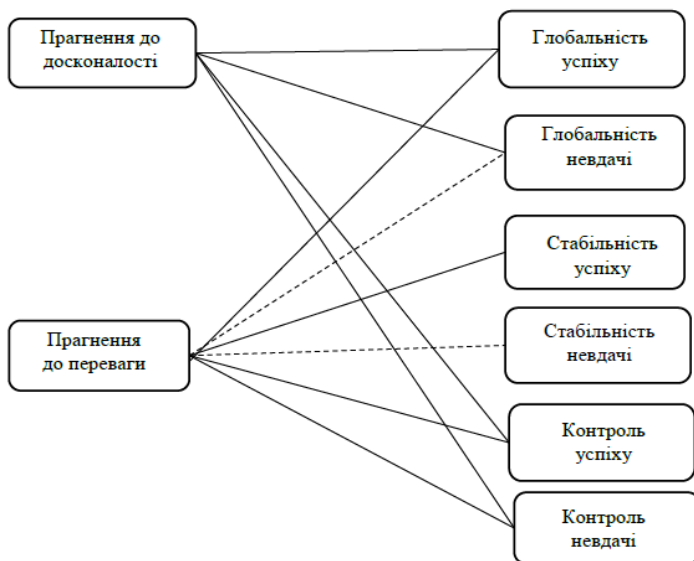

Рис. 1 Зв'язок губристичної мотивації та параметрів атрибутивного стилю особистості.

Встановлено позитивний зв'язок між показниками прагнення до досконалості та параметром атрибутивного стилю – глобальність успіху (0,41, $p < 0,0001$). Отже, прагнення до досконалості, майстерності, високого рівня виконання діяльності властиве тим досліджуваним, які у ситуації успіху починають проявляти та розповсюджувати оптимізм на різні сфери життя, тобто у ситуації успіху вони бувають переконані у власній успішності у різних видах діяльності. Однак, прагнення до досконалості має й інших бік медалі – позитивний зв'язок з глобальністю невдачі (0,31, $p < 0,0001$). Якщо орієнтована на досконалість особистість має невдачу, то песимістичні настрої переходять й на інші сфери життя. Отже, ті люди, що прагнуть до досконалості, схильні до оптимізму у ситуації успіху та песимізму – у ситуації невдачі, і ці переконання стосуються усіх сфер їх життя.

Прагнення до досконалості виявилось пов'язаним з показниками контролю успіху (0,41, $p < 0,0001$) та контролю невдачі (0,75, $p < 0,0001$). Отже, орієнтовані на досконалість і майстерність люди найчастіше переконані, що вони самі є причиною своїх успіхів та невдач, вони можуть контролювати досягнення успіху та брати відповідальність за власні невдачі, змінювати свої стратегії поведінки відповідно до них.

Прагнення до переваги характеризується більшим числом зв'язків з параметрами атрибутивного стилю особистості. По-перше, слід відзначити негативний зв'язок між показниками прагнення до переваги та глобальності невдачі (-0,57, $p < 0,0001$), який свідчить про оптимістичне ставлення на різні сфери життя у тих, хто прагне до переваги над іншими. Навіть у ситуації невдачі, особистість, яка прагне до конкуренції з іншими, до досягнень, які будуть перевершувати досягнення інших тощо, вважає, що невдача не поширюватиметься на інші сфери життя, є локальною та конкретною.

Тим, хто прагне до переваги, властивий також оптимізм у ситуаціях невдачі за параметром стабільності (-0,40, $p < 0,0001$). Негативний зв'язок між прагненням до переваги та стабільністю невдачі свідчить про наступне. Прагнучи до переваги особистість має сподівання на сприятливий кінець змагання з іншими, про виграш, а поразки та невдачі є тимчасовими і випадковими.

Позитивний зв'язок прагнення до переваги та контролю невдачі (0,31, $p < 0,0001$) свідчить про оптимізм у ситуаціях невдачі та переконаність у власній здатності контролювати подальші невдачі.

Серія позитивних зв'язків показників прагнення до переваги з параметрами атрибутивного стилю у ситуації успіху, зокрема з показниками стабільності успіху (0,30, $p < 0,0001$), глобальності успіху (0,36, $p < 0,0001$)

та контролю успіху (0,49, $p < 0,0001$) свідчить про взаємообумовленість губристичної мотивації у формі прагнення до переваги та оптимізму.

Висновки. Атрибутивний стиль – це спосіб, яким особистість пояснює, що відбувається в її діяльності. У психології визначено два атрибутивні стилі: песимістичний (пояснення успіхів зовнішніми і конкретними, а невдач – внутрішніми і загальними характеристиками) і оптимістичний (пояснення невдач внутрішніми, постійними і універсальними причинами).

Оптимістичне чи песимістичне ставлення до власних успіхів, атрибутивні особливості трактування успіху пов'язані із губристичними мотивами особистості.

Прагнення до переваги у більшій мірі має позитивні зв'язки з параметрами оптимістичного атрибутивного стилю – стабільністю, глобальністю та контролю успіху. Прагнення до досконалості у більшій мірі пов'язане з контролем невдачі.

Література

1. Гордеева Т.О. Диагностика оптимизма как стиля объяснения успехов и неудач: опросник СТОУН / Гордеева Т.О., Осин Е.Н., Шевяхова В.Ю. — М.: Смысл, 2009. — 152 с.
2. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижения. Учебное пособие / Гордеева Т.О. — М.: Смысл; Изд. центр «Академия», 2006. — 333 с.
3. Джидарьян И.А. Психология счастья и оптимизма / И.А. Джидарьян. — М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2013. — 268 с.
4. Зелигман М. Как научиться оптимизму / М. Зелегман. — М.: "Вече, Персей, АСТ", 1997. — 432 с.
5. Клібайс Т.В. Исследование атрибутивного стиля личности: новый подход / Т.В. Клібайс // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Збірник статей. — К., АПН України, 2007.—Вип. 16 (19). —С. 199-204.
6. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологические эссе) / Юзеф Козелецкий. — К.: Лыбидь, 1991. — 288 с.
7. Левченко В.В. Позитивная психология [Электронный ресурс] : учеб. пособие / В.В. Левченко. — М. : ФЛИНТА, 2014. — 258 с.
8. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / А.В. Либин. — М.: Смысл, 2004. — 527с.
9. Муздыбаев К. Оптимизм и пессимизм личности / К. Муздыбаев // Социологические исследования. — 2003. — № 12. — С. 87-96.
10. Селигман М. Путь к процветанию. Новое понимание счастья и благополучия / Селигман М.; пер. с. англ. — М.: Манн, Иванов, Фербер, 2013. — 440 с.
11. Хомуленко Т.Б. Губристична мотивація в структурі спрямованості особистості: віковий аспект / Т.Б. Хомуленко, К.І. Фоменко. — Х.: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2012. — 222 с.

12. Хомуленко Т.Б. Губристична мотивація у структурі кар'єрної спрямованості особистості / Т.Б. Хомуленко, К.І. Фоменко. — Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Сер. Психологія. Вип. 51. — Х.: ХНПУ, 2015. — С. 256-266.

13. Фоменко К.І. Атрибутивні особливості губристичної мотивації особистості майбутніх психологів // Вісник Одеського національного університету. Серія «Психологія». — Т.18. — вип.. 4(30), 2013. — С. 292-299.

14. Циринг Д.А. Феномен выученной беспомощности в онтогенезе личности. 19.00.01 — дисс. на соиск. ученой степени канд. психол. наук. — Челябинск, 2001. — 146 с.

15. Юревич А.В. Причинная интерпретация в процессе социального восприятия: дис. ... канд. психол. наук. — М., 1984. — 180 с.

16. Янчук В.А. Введение в современную социальную психологию. Учебное пособие для вузов.— Мн.: АСАР, 2005. — 800 с.

17. Abramson L. Hopelessness depression / L.Y. Abramson, L.B. Alloy, G.I. Metalsky // Explanatory Style / G. Buchanan & M.E.P. Seligman (Eds.). — 1995. — P. 113-134.

18. Bar-Tal D. Prosocial behavior: Theory and research. — New York: Halsted Press, 1976.

19. Kwon P. Attributional style and defense mechanisms: A synthesis of cognitive and psychodynamic factors in depression / P. Kwon, K. Lemon // J. of Clinical Psychology. — 56. — 2000. — P. 723-735.

20. Norem J. K. Defensive pessimism: Harnessing anxiety as motivation / J.K. Norem, N. Cantor // Journal of Personality and Social Psychology. — 1986. — V. 51. — P. 1208-1217.

21. Peterson C. The Future of Optimism / C. Peterson // American Psychologist. — 2000. — V.55. —1. — P. 44-55.